

русских корней, прежде всего, за счет лакуарности русской словообразовательной системы и заполнения «пустых клеток» потенциально возможными производными.

Литература:

1. Резанова З. И. Функциональный аспект словообразования: Русское производное имя. Томск: Изд-во Томского ун-та, 1996. 218 с.
2. Петрухина Е. В. Возможности, функции и конкуренты словопроизводства в современном русском языке. *Новые явления в славянском словообразовании: система и функционирование: Доклады XI Международной научной конференции Комиссии по славянскому словообразованию при Международном комитете славистов* / Под ред. проф. Е. В. Петрухиной. Москва: Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 2010. – Режим доступа: <https://www.portal-slovo.ru/philology/45939.php>
3. Склярёвская Г. Н. Слово в меняющемся мире: русский язык начала XXI столетия: состояние, проблемы, перспективы. *Исследования по славянским языкам*. № 6. Сеул, 2001. С. 177–202.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-073-5-1-19>

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВНИХ ГОМОГЕННИХ МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ-ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ І БІЛОРУСЬКІЙ МОВАХ

Щербина Д. В.

*аспірант кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Інтенсивні контакти між двома мовами сприяють, з одного боку, їх обоїльному збагаченню, а з другого – породжують небажану інтерференцію, яка найчастіше виявляється у відхиленні від норм однієї з мов під впливом іншої. Серед головних причин такої інтерференції – міжмовна омонімія. Міжмовні омоніми становлять великі труднощі у практиці лексикографічної та перекладацької роботи або під час навчання іноземних мов, тож науковий інтерес до цієї багатогранної проблеми дедалі зростає.

Останніми роками з'явилося чимало наукових і прикладних праць, присвячених слов'янській міжмовній омонімії: українсько-польській (І. Кононенко, О. Співак), українсько-російській (В. Манакін, О. Федорчук), білорусько-чеській (Н. Івашина, О. Руденко), білорусько-польській (Р. Калета), та ін. Є праці на матеріалі трьох, чотирьох і більшої кількості слов'янських мов. Однак в україністиці ще немає комплексного аналізу українсько-білоруської міжмовної омонімії, що й визначило актуальність нашого дослідження.

Під міжмовними омонімами ми розуміємо різномовні слова, які збігаються формою усно, на письмі чи в межах регулярних відповідностей (фонетичних, графічних, орфографічних, акцентологічних, морфемно-словотвірних), наявних між порівнюваними мовними системами, і цілком або частково різняться змістом [9]. Міжмовні омоніми систематизують за різними ознаками, але найчастіше в основі їх класифікації лежать формальний, етимологічний, частиномовний або семантичний принципи. Спираючись на логічну схему формально-змістової відповідності, відношення між повними міжмовними омонімами можна схарактеризувати як семантичне виключення, а між частковими міжмовними омонімами – як семантичне включення або семантичний перетин [2, с. 122–149; 3; 7, с. 111–123; 8, с. 55–62].

Джерельну базу нашого дослідження становлять українсько-білоруські омонімічні опозиції, виявлені порівнянням семантичних структур лексем, узятих зі словника української мови в 11 томах [4], словника української мови у 20 томах [5] і тлумачного словника білоруської мови у 5 томах (6 книгах) [6]. Для аналізу також використано відомості з етимологічного словника української мови в 7 томах [1] та етимологічного словника білоруської мови [10].

Повні міжмовні омоніми, тобто омоніми з відношенням семантичного виключення, можуть виникати внаслідок неоднакового семантичного розвитку етимологічно тотожних лексем, через випадковий збіг форми слів різного походження або під впливом внутрішньомовної омонімії. Зазвичай у міжмовних омонімів, що з'явилися в результаті неоднакового семантичного розвитку від етимологічно тотожних слів, навіть за відсутності спільної частини в значеннях, зберігаються часом сліди колишнього семантичного зв'язку.

Основну частину міжмовних омонімів цієї групи становлять іменники. Найменше серед них тих, що в обох мовах означають істоту. Вони, як правило, досить відмінні значенням. Порівняймо укр. *лайдак* [ч., діал.] '1) убога бездомна людина; 2) як лайливе слово' і біл. *лайдак* [ч., розм., зневажл.] 'лінива, варта зневаги людина; ледар,

нероба, гультяй’, укр. *знайда* [ч. і ж., розм., заст.] ‘знайдена дитина-підкидьок’ і біл. *знайда* [ж.] ‘1) собака, навчений відшукувати по слідах; 2) [перен., розм.] слідець, шпигун’.

Набагато більше зафіксовано випадків, коли іменник однієї мови окреслює істоту, а іменник другої мови – неістоту. Значення іменника-неістоти при цьому може бути найрізноманітнішим (назва речі, пристрою, явища природи, частини чого-небудь тощо): укр. *драч* [ч.] ‘1) [розм.] місце, де чинять здирство // здирство; 2) [діал.] просорушка’ і біл. *драч* [ч.] ‘невеликий птах родини пастушкових; деркач’, укр. *навальниця* [ж.] ‘шахтарка, яка навантажує вагонетки’ і біл. *навальніца* [ж.] ‘1) негода з блискавкою, громом, дощем або градом та сильним вітром; гроза; 2) [перен.] бурхливі, грізні події // небезпека’.

Часом іменник-неістота в таких парах унаслідок розвитку переносних значень на основі характерних рис набуває і значення істоти: укр. *гаргара* [ж., діал.] ‘сварлива жінка’ і біл. *гаргара* [ж., розм.] ‘1) громіздка річ; одоробло; 2) товстуха, гладуха’ а іменник-істота – значення неістоти: укр. *гладун* [ч.] ‘1) [розм.] товстун; 2) [діал.] глек, глечик’ і біл. *гладун* [ч.] ‘трав’яниста рослина родини гвоздикових; орудник’.

Іменикові повні міжмовні омоніми можуть бути складниками формально співвідносних і семантично тотожних фразем (укр. *бітти баїди* = біл. *біць баїды* = ‘ледарювати’, хоч на синхронному зрізі укр. *байда* ≠ біл. *байда*: укр. *байда* [рідко] ‘1) [ч. і ж.] гульвіса; 2) [тільки ж., діал.] шматок чогось ламкого або крихкого’, біл. *байда* [ж., розм.] ‘1) рибальський човен; 2) [заст.] стовп, забитий у ґрунт; паля’) або належати до однакових тематичних шарів. Серед останніх ми, зокрема, зафіксували:

– назви виробів із тканини та їхніх деталей: укр. *ширінка* [ж., заст.] ‘шматок тканини, рушник, скатерть, хустка’ і біл. *шырынка* [ж.] ‘розріз у штанях; ширінька’;

– назви об’єктів тваринного та рослинного світу: укр. *кóriшак* [ч.] ‘шуліка’ і біл. *кóriшак (каришак)* [ч., розм.] ‘яструб’, укр. *сморж* [ч.] ‘отруйний гриб із звивисто-складчастою шапінкою; лат. *Gyromitra Fr.*’ і біл. *сморж* [ч.] ‘істівний гриб із звивисто-складчастою шапінкою; зморшка; лат. *Morchella Dill.*’;

– назви речей хатнього й господарського вжитку або їхніх частин: укр. *кульбака* [ж., заст.] ‘сідло’ і біл. *кульбака* [ж. розм.] ‘костур, ковiнька’;

– назви будівель та їхніх складників: укр. *стодóла* [ж.] ‘клуня’ і біл. *стадóла* [ж., заст.] ‘1) стайня в заїзді; 2) хлів, стайня взагалі; 3) [розм.] незатишне, невпорядковане помешкання; хлів’;

– економічна лексика: укр. *кошт* [ч., перев. мн.] ‘1) гроші, капітал, матеріальні цінності; 2) [рідко] витрати, видатки; 3) [заст.] забезпечення, постачання’ і біл. *кошт* [ч.] ‘виражена в грошах цінність; вартість;

– назви органів, систем органів людини і тварини: укр. *щелепа* [ж.] ‘1) одна з двох протилежних міцних структур, розміщених коло ротової порожнини // частина обличчя або морди, де міститься ця структура; 2) пластинка зі штучними зубами; зубний протез; 3) [перен.] деталь механізму, призначена для хапання та подрібнення чого-небудь’ і біл. *шчэлены* [мн.] ‘зябра’.

Деякі етимологічно споріднені й цілком відмінні значенням іменники, охоплені міжмовною омонімією, зберігають семантичну подібність на підставі однакових фізичних властивостей та характеристик: укр. *краска* [ж., розм.] ‘1) фарба; 2) рум’янець’ і біл. *краска* [ж., розм.] ‘квітка’ (забарвлення); укр. *надвір’я* [с.] ‘подвір’я’ і біл. *надвор’е* [с.] ‘погода’ (просторовість); укр. *лантух* [ч.] ‘1) великий мішок; 2) міра, що дорівнює вмістові такого мішка; 3) [перен.] велика кількість; 4) [перен.] неповоротка, несприятна людина; 5) як лайливе слово’ і біл. *лантух* [ч., розм.] ‘живіт, пузо, черево’ (форма)’.

Серед повних міжмовних омонімів є чимало абстрактних і конкретних іменників дієслівного походження, які, розійшовшись значеннями (місце, засіб, стан, наслідок дії або назва самої дії), зберігають щонайтісніший зв’язок із твірними дієсловами (іноді навіть тотожними в обох мовах): укр. *вимова* [ж.] ‘спосіб вимовляння // особливості звукової системи мови’ і біл. *вымова* [ж.] ‘догана’, укр. *подання* [с.] ‘1) дія за знач. *подати*; 2) письмова заява’ і біл. *паданне* [с.] ‘переказ, легенда’, укр. *поставник* [ч.] ‘1) [церк.] великий церковний свічник; ставник; 2) [заст.] велика свічка’ і біл. *пастаўнік* [ч.] ‘загорода, загін, обора’.

Отже, розглянувши семантичні особливості українсько-білоруських повних гомогенних міжмовних омонімів-іменників, ми з’ясували, що вони можуть бути компонентами формально співвідносних і семантично тотожних фразем або належати до однакових тематичних шарів. Деякі етимологічно споріднені й цілком відмінні значенням іменники, охоплені міжмовною омонімією, зберігають семантичну подібність на підставі однакової сприйманості органами чуття або наявності схожих характеристик.

Література:

1. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / ред. кол.: О. Мельничук (гол.) та ін.; АН УРСР, НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.

2. Манакин В. Сопоставительная лексикология. Киев, 2004. 327 с.

3. Міхалевіч А., Мордас Н. Міжмоўная аманімія як праблема сучаснай лексікаграфіі. *Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі* : зб. навук. арт. Мінск, 2015. С. 79–81.

4. Словник української мови: в 11 т. / гол. ред. І. Білодід; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua>.

5. Словник української мови: у 20 т. / гол. наук. ред. В. Русанівський; НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. Київ: Наук. думка, 2010–2018. Т. 1–9. URL: <https://sum20ua.com>.

6. Глумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. (6 кн.) / гал. рэд. К. Атраховіч (К. Крапіва); АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. Мінск: БелСЭ, 1977–1984. URL: <https://www.skarnik.by>.

7. Федорчук Е. Межъязыковая омонимия и паронимия в близкородственных языках (на материале русского и украинского языков): дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2001. 256 с.

8. Хуцишвили С. Славянские межъязыковые омонимы: дис. ... канд. филол. наук. Тбилиси: Тбилисский гос. ун-т им. И. Джавахишвили, 2010. 169 с.

9. Щербина Д. Повні українсько-білоруські міжмовні омоніми. *Філологіка / Philologica* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2020. Вип. 21. С. 97–112.

10. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / рэд. В. Мартынаў, Г. Цыхун; АН БССР, НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства ім. Я. Коласа. Мінск: Навука і тэхніка, Беларуская навука, 1978–2017. Т. 1–14.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-073-5-1-20>

УКРАЇНСЬКА НАУКОВА МОВА: НА ШЛЯХУ ДО «СУСПІЛЬСТВА ЗНАЇ»

Ярова А. Г.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

«Суспільство знань» ante portas – констатують сучасні дослідники й обмірковують численні виклики нової економічної, соціокультурної